

Probeer alvast eens een schlotgebedje, perhaps it will work.

Ja, dat doe ik: Zegen ons Ranonkel, bescherm ons Ranonkell!

Smijt uw geld gerust over de balk...

Hé, smijt-uw-geld. Daar heb je hem alweer, die Smijtegelt die Middelburgse dominee die 145 preken over het gekrookte riet schreef tussen 1695 en 1735. Dat hoeft nu toch niet meer?

...en ga uitsluitend te biecht bij uw buurman.

Ja, wat we ver zoeken is nabij!

Houd er rekening mee dat ik niet van plan ben het hierbij te laten.

Tot dan! Betekent dit dat er nog een vervolg op „Ranonkel” komt, een nieuwe kringloop? Ik hoop het. Intens. Want een schrijver die in enkele pagina's reeds zo'n dieptebeeld van leven en dood weet te geven, brengt onze literatuur op wereldniveau!

III.

De analytische annotatie.

Ranonkel ligt vóór me. Ik heb eraan geroken. De buitenkant bekeken, de binnenkant een beetje. Ik weet precies waarover het gaat, nu ja, precies? Genoeg in ieder geval om er een annotatie van te maken. Daar komt-ie dan; onder de titelbeschrijving, waarin de naam van de schrijver, titel, impressum e.d. zijn opgenomen, kan komen te staan:

Grillig taalmonument, waarin de auteur van „Het plantaardig bewind” (1964) met specifiek beeld- en woordgebruik symbolisch weergeeft hoe al het vergankelijke blijft opgenomen in een eeuwige vegetatieve kringloop; modern epos vol allusies op religie, mystiek en kunst aller tijden.

In deze annotatie vindt u alle onder B genoemde informaties, behalve de lezer voor wie het boek speciaal geschikt is. Maar misschien kan die lezer, na lezing van deze 39 woorden, dat zelf wel bepalen.

Bent u de lezer aan wie Ranonkel werkelijk is besteed? Wacht dan niet langer en ga - net als ik - dit boek in zijn geheel lezen. Ik begin er vanavond nog aan!

Aldert Walrecht, Eindhoven

De rudimentaire mens (verhalen, 1968); Oudere gronden (gedichten, 1969).

(4) Ben Bos in „De nieuwe linie”, 1 nov. 1969.

(5) Fons Sarneel in „Vrij Nederland”, 22 nov. 1969.

(6) Hamelink: „De afknapper komt als de gedichten zijn gedrukt: een grafombe met een steen erop.”

Vroman (in zijn gedicht Voor wie dit leest): „Verzacht het vreemde in de druk verstaan van het geschreven woord...” Beiden zien het in-druk-verschijnen dus als een soort verstening.

(7) Bijbel; nieuwe vertaling enz. Wageningen, Zomer & Keuning, z.j.

(8) Peter van Eeten in „Nieuwe Rotterdamse Courant”, 29 nov. 1969.

(9) Dr. J. van der Schaar, *Woordenboek van voornamen*. Utrecht, Spectrum, 1964.

(10) De geschiedenis van de wonderboom is te vinden in de Bijbel, boek Jona, hdst. 4.

(11) Zie Ranonkel, p. 336: Amsterdam 18. II-1968 - Avereest 17.V.1969.

(12) Zie Ranonkel, p. 21. Hieruit citeerde ik reeds op p. 106.

(13) Inside-information van de heer K. van de Laarschot, die ook de voornaam Evarist ontdekte. (Zie 9).

(14) Er staat tóch een (verbeterde) fout. Ranonkel werd eerst als Ranokel geschreven. Heeft de schrijver deze fout opzettelijk laten maken? Ranokel levert bij een kleine omzetting Ranko-el. El is een oud diminutief-suffix. Ranokel zou in dat geval Ranko-tje betekenen.

(15) „Gelijk het gas is ons kortstondig leven” (Berijmde Psalm 103:3).

De droom van Ain Sha'ir.

De Boekengilde De Clauwaert (Leuven) kondigde de jongste historische roman van Maria Rosseels een tijdlang aan onder de titel *Het eeuwige leven*. Amen. Er werd gezegd dat de roman het Kristelijke geloof in een hiernamaals zou behandelen. Inmiddels werd de ontworpen titel (op historische gronden) als onjuist beschouwd en verscheen het boek onder de nieuwe titel *Wacht niet op de morgen* (1969, 468 blz.). Door de wijziging van de titel, die zeker symbolisch moet worden opgenomen, wordt gesuggereerd dat de historische roman over het kristelijke koninkrijk Jeruzalem in de 12e eeuw (na de mislukte tweede kruisvaart) heel wat meer problemen behandelt dan het geloofspunt van het hiernamaals. Van Maria Rosseels mocht men weer een lijvige roman over specifieke geloofsproblemen verwachten, en ook dit boek ligt in de lijn van het kristelijk geëngageerd schrijverschap waarvan reeds *Ik was een christen* en *Dood van een non*, niet toevallig ook twee historische romans, getuigen. Toch is *Wacht niet op de morgen* veel meer geworden dan een geromanceerde bezinning over de kristelijke geloofsleer. Het ideologische engagement van de schrijver heeft haar niet belemmerd op-

nieuw een levensboek te schrijven met heel véél problemen, discussiepunten en vragen, waarin niet enkel de hedendaagse reflectieve gelovige maar ook de intellectueel zonder meer veel aanknopingspunten met de aktualiteit van nu kan herkennen. Al is de rekonstruktie van een verloren tijdsbeeld voor de romanière zeker belangrijk op zichzelf (er moeten veel studie en lektuur met het schrijven van dit boek gemoeid zijn geweest) toch blijkt de 12e eeuw maar een aanleiding te zijn tot een symbolische en zijdelingse bezinning over vraagstukken die de hedendaagse gelovige bezighouden. In dat opzicht bekleedt Maria Rosseels een aparte plaats onder onze romanschrijvers. Zij blijkt niet de minste twijfel te koesteren aangaande de geloofwaardigheid van het traditionele verhaal en in die zin staan haar boeken ver van de problematische verhaal- en taaltheorieën die een groot deel van onze schrijvers plegen bezig te houden. Indien zij ergens het goed recht van de traditionele roman aanvecht, dan is het door haar bekommernis niet zomaar toe te geven aan de bekoring van het vertellen-om-het-vertellen (bij voorbeeld plaatjes kijken in het geschiedenisboek), maar wel om het verhaal als geleider voor een andere functie, nl. die van de bezinning, te gebruiken. Waarschijnlijk is zij door haar overvloedig contact met de film zó oververzadigd van „verhalen”, evenals van esthetische vormexperimenten, dat zij het schrijven van een verhaal niet anders kan opvatten dan als een symboolscheping in het kader van haar kristelijk-religieuze engagement. Zij maakt ernst met de literatuur, d.w.z. met schrijven over en voor het leven.

Dit verhaal samenvatten is niet gemakkelijk. Het wordt verteld door de jongeman Gilles de Malle uit Brabant, die Gerard van Ridevorde vergezelt naar het rijk van Outremere, waar zij de fysische aftakeling van de melaatse knaapking Boudewijn en ook de verovering van Jeruzalem door Salah ed-Din, 88 jaar na de intocht van Godfried van Lotharingen, meemaken. Gilles de Malle is allereerst de toekijkende kroniekschrijver en als zodanig niet rechtstreeks betrokken bij het hoofdgebeuren dat rond de melaatse koning Boudewijn en de intriges van het hof geconcentreerd werd. Gilles de Malle blijft lange tijd in zijn rol van toeschouwer, commentator en vertrouwensman. Maar van het begin af aan zien wij hem ook in een andere functie: hij fungeert a.h.w. als het getuigen van het boek en, op een wat groter afstand van de vertelling, on-

(1) Jacques Hamelink, *Ranonkel*. Amsterdam, Van Gennep, 1969. 336 blz. f. 14,90.

(2) Een bewerking van deze inleiding vinden we in *Meer licht*, driemaandelijk cahier, 1e jrg., nr. 3, april 1965, blz. 25-30.

(3) *Het plantaardig bewind* werd bekroond met de Vander Hoogt-prijs, en de Vijverberg-prijs van de gemeente Amsterdam. Ander werk van Hamelink (geb. 1939): *De eeuwige dag* (gedichten, 1964); *Horror vacui* (verhalen, 1966); *Een koude onrust* (gedichten, 1967);

Maria Rosseels (links L.P. Boon - rechts André Demedts) op de uitreiking van de Dirk Martensprijs te Aalst.

(foto P. Van den Abeele)

getwijfeld ook als de zegsman van de schrijfster. Al hoort Gilles de Malle eigenlijk niet bij de dramatische personae en staat hij wat apart, ongeveer bij het commentariërend koor, toch is hij op het vlak van het verdiepende denken de meest actieve figuur van het boek. Bij gelegenheid speelt hij wel even mee, hij wordt o.m. betrokken in een veldslag bij Montgisart tegen de Sarracenen, waarin hij de jonge Ahmed, neef van Salah ed-Din, neersteekt. Maar zijn betekenis in het boek ligt elders. Tensamen met de Joodse arts Mattanja ben Toda, aanvankelijk zijn ideologische tegenstander maar geleidelijk aan zijn medeverantwoordelijke broeder in dienst van de lijdenden, is hij de getuige, d.w.z. tegelijk het bewustzijn en het geweten, van de vertelde gebeurtenissen. In hun beider figuren ontvouwt het boek zijn symbolische betekenis. Niet toevallig staan zij beiden, de ene als geloofsgenoot en vertrouweling, de andere als uiterst humane arts van een andere confessie, rond de ziekte van de centrale figuur, de melaetse koning Boudewijn. Van twee ideologisch gedifferentieerde zijden worden het probleem van het lijden en andere vraagstukken belicht. De dynamiek van deze bezinning bestaat erin dat de kristen Gilles en de Jood Mattanja geleidelijk naar elkaar toegroeien en zich uiteindelijk samen inzetten voor een leproserie in Damascus waar lijdenden van alle gezinden verpleegd worden. Deze leproserie noemen zij Aïn Sha'ir, het paradijs. Om dit paradijs naar menselijk vermogen op aarde te stichten waren Gilles en Gerard van Ridevorde naar Outremer afgereisd, Gilles was zich daar aanvankelijk niet

van bewust, besmet als hij was door bekeringsmanie en andere naïef-imperialistische oogmerken. Gerard van zijn kant erkent de geleidelijkheid van Gods onnaspeurlijke wegen niet en wil de nieuwe orde met terdaad en zelfs met de wapens afdwingen. Hij verdwaalt in de ideologie van de Tempelridders. Zo zien wij de figuur van Gilles geleidelijk uit zijn rol van kronieker naar voren treden tot hij in het (weliswaar kortste) vierde deel de handeling schraagt en het hele gewicht van het bezinningsboek in zijn persoon concentreert.

Is *Wacht niet op de morgen* een historische rekonstruktie van een kristelijk avontuur in Outremer, dan is het boek evenzeer de Bildungsgeschiedenis van Gilles de Malle. En daarin precies ligt voor mij het meest interessante van de roman. De eerste twee delen worden beheerst door de jonge koning Boudewijn (deel 2 eindigt met zijn dood op blz. 362); het derde deel, voor mij het minst interessante, beschrijft de ingewikkelde paleisintriges rond de opvolging en het verlies van de heilige stad aan Salah ed-Din. Gerard, de onbegrijpende Westerling met al zijn aktivisme, is een van de hoofdpersonen in de loense spekulaties van het derde deel, dat, naar mijn oordeel, het duidelijkst de zwakke kanten van het historische verhaal in de traditionele trant laat zien. In het vierde deel echter bereikt de opvoedingsgeschiedenis van Gilles de Malle haar voltooiing. Outremer werd dé ervaring van zijn leven, omdat Outremer hem volwassen leerde worden. Toen hij vertrok uit het klooster van Sint-Gerasius in Artois, was hij nog een kind, al meende hij de waarheid en de wijsheid in pacht te hebben, Outremer ontbolsterde hem tot een volwassen gelovige die op het konfessionele vlak de oogverblindende schuttingen van dogma's, aktioma's en vooroordelen kan doorbreken, en ook tot een geëngageerd gelovige die op het vlak van de concrete gelovige inzet zijn vernieuwde inzichten kan vertellen in een waarachtige evangelische dienstbaarheid aan de lijdende medemens. Dit engagement in Aïn Sha'ir, samen met Mattanja en een Broeder Tempelier die Gerard hem als bewijs van zijn late „bekerings” zond, is de uitkomst van zijn eigen „bekerings”.

Het zou een uitvoerige analyse vergen, al de aspecten van deze bekeringsgeschiedenis aan te stippen, want, zoals ik zei, het levensboek van Gilles de Malle biedt een omvattende doorsnee van de vraagstukken

die een hedendaags bewust gelovige beroeren. Het komt me voor, dat hier en daar al of niet opzettelijke anachronismen werden ingeschoven om de vertelling te aktualiseren. Maria Rosseels, getrouw aan de romankonceptie die haar naam maakte, dramatische en konkretiseert ideeën, in dit geval een massa ideeën, en de dialoog met het geestesleven van onze tijd leidt soms naar „verrassend aktuele” interpretaties van een tijdsbeeld dat ongeveer acht eeuwen van ons verwijderd ligt. Of zij soms anachronistisch interpreteert, is hier van minder betekenis. Hoofdzak is de „herbronning” van het kristelijk geloof aan de liefdeloer van de mens Jezus. In het licht van deze centrale idee, die de bekeringsgeschiedenis van Gilles de Malle schraagt, passeren een hele reeks problemen de revue. Ik gebruik speciaal deze uitdrukking, omdat de schrijfster werkelijk vanuit het volle leven zowat alle knelpunten van een volwassen geloofshouding aanraakt, al gebeurt dit natuurlijk niet katechismusgewijs, want zij heeft métier genoeg om de talrijke bezinningsstonen (die in de dialogen liggen) te integreren in een vakkundig gemonteerde en gedoseerde verhaalstructuur. Aanvankelijk spreekt de naïef-gelovige Gilles vooral over geloofspunten als de Voorzienigheid, de straffende God en het gezag van de Paus. Geleidelijk stoot hij onder de druk van zijn ervaringen door tot de kern van zijn gelovig-zijn. In die kern vinden wij de onnoembare goddelijkheid van God en de menselijkheid van Jezus. God wordt de ongreepbare, die niet in een systeem, laat staan een systeem van statische schema's, kan gevangen worden, Gilles durft achter de dogmatische beschuttingen vandaan te komen, de dogmamuren waarop ooit anatema-kantelen stonden, overgooien en de Ongenoemde God belijden. Voor Gilles wordt de wereld ondanks zijn geloof een „doolhof van raadsels” (blz. 164). Hij leeft in de vraag, meteen ook in de angsten van de twijfel. In dit licht moet ook de bespreking van het probleem van het lijden en van het hiernaar gesitueerd worden. Het enige mogelijke antwoord blijkt te liggen in de deemoedige geloofshouding van de man Job, die ook niet iets zinvol kon zeggen „over dingen die geheel buiten onze vertrouwde werkelijkheid liggen, en, buiten het geloof, enkel „zonder inzicht” kon spreken „over dingen, te wonderbaar voor mijn verstand” (blz. 353). Komplementair met dit vernieuwde godsbeeld is de nieuwe visie op de menselijkheid van de historische Jezus. Gilles verzaakt

aan de Jezus van Paulus, van Rome en de Kerk, hij herijkt zijn geloof (zowel zijn denken als zijn doen die natuurlijk samenhangen) aan de onbegrepen liefdeleer van de Joodse man die al goedgevoelde rondging. Gilles reageert tegen een ongepaste vermenselijking van God, maar verzet zich evenzeer tegen een onverantwoorde vergoddelijking van Jezus, wat een vrijbrief zou kunnen zijn voor een van de wereld afgewend kristendom. Hij leert de blijde boodschap zien als een wrokroep tot daadwerkelijk engagement voor de realisatie van een Ain Sha'ir, al ligt ook dat achter de einder van ons beperkt verstand. In die zin verklaar ik de titel *Wacht niet op de morgen*: wacht niet op het alles verhelderende licht van het verstand, omdat bewust leven niet mogelijk is zonder duisternis, twijfel, angst: maar wacht ook niet op de morgen (van een parousie of zo iets) om de handen uit de mouwen te steken, want het eschatologische Ain Sha'ir is een zaak van iedereen (Kristen, Jood, Mosiim of ongelovige) en van elk uur, nu en alle dagen.

Ik heb het boek hoofdzakelijk langs de ideologische kant voorgesteld. Ik dacht dat dit de meest aangepaste *approach* was. Lezers die vertrouwd zijn met de hedendaagse teologie zullen misschien van mening zijn, dat de schrijfster nog niet ver genoeg ging, omdat bepaalde vragen wellicht nog radikaler geformuleerd kunnen worden. Dat de lektuur van dit boek deze en andere vragen losmaakt bij de lezer, moge illustreren hoezeer het iedereen die deze stem wil beluisteren, tot meedenken aanzet en hoezeer het iedereen die het goed meent met de mens, voor zijn verantwoordelijkheid plaatst. Want als gedramatiseerde idee wil *Wacht niet op de morgen* precies laten zien dat ene geloof zonder daden een hypokriete lügen is.

Marcel Janssens

Definitieve geboorte?

Aan het werk van Ed Hoornik wordt door de kritiek nog steeds, en terecht, behoorlijk veel aandacht besteed. Ik vermeld hier in 't bijzonder twee recente publikaties van Martien J.G. de Jong: *In gesprek met Ed Hoornik in Raam 58* en *Proza van Ed Hoornik in Dietsche Warande & Belfort*, dec. 1969. In dit laatste stuk wijst De Jong erop dat het oeuvre van Hoornik, dat zich nu over een periode van ruim dertig jaar uitstrekt, geschreven werd van uit de spanning tussen enerzijds het heden en de realiteit van de anderen en

anderzijds de persoonlijke, innerlijke problematiek van het ik. De eerste realiteit wordt verbonden met aktueel politiek engagement, de tweede staat in het teken van metafysisch heimwee en de eksistentiële thematiek van verleden, schuld, dood, vervreemding, bedreiging en angst, in relatie gebracht met het schrijverschap. In het na-oorlogse werk, en dat is het meeste en belangrijkste, kan die hele gamma ook samengevat worden in het obsessievolle beeld van het konsentratiekamp, dat zoals bekend op Hoorniks reële ervaring berust, maar verruimd wordt tot een symbool, een „afspiegeling van de wereld, van goed en kwaad, van jezelf“.

Dit alles bepaalt ook weer de inhoud van Hoorniks nieuwe en tweede roman *De vingerwijzing*, die een uitbreiding is van het prozastuk *Petronella*, dat destijds in *De Gids* 1967/1-2 verschenen is. Hoofdfiguur is opnieuw Kuyll, dezelfde van de vorige roman *De overlevende* (1968), in wie zonder moeite een afspiegeling of dubbelganger van de auteur kan worden herkend. Kuyll, omstreeks zestig jaar oud, worstelt opnieuw, of nog steeds, met zijn verleden, waarin hij telkens, ook in toestanden van vervreemding, dreigt weg te zinken. Dit verleden staat weer in het teken van de verloren geborgenheid, de schuldvraag, de doodobsessie, en de niet aflatende herinnering aan het konsentratiekamp. Het innerlijk proces wordt hier op gang gebracht door de herinnering aan de dood van zijn moeder (die waarschijnlijk doodslag was) die voor Kuyll, toen nog een jongetje, de eerste konfrontatie met de dood heeft betekend. Die verre moederfiguur wordt zo overheersend dat men *De vingerwijzing* gerust de roman van een moederbinding zou kunnen noemen. (Daarom verbaast het mij al dat Fons Sarneel in zijn bespreking in *Vrij Nederland* van 22 nov. 1969 de mogelijkheid van een incestmotief afwees). Op een gegeven moment bedenkt Kuyll: „Wat ik wilde was mijn moeder, want een moeder, zie je, is hemel en aarde ineens. Toen ik een flink eind had afgelegd, kwam ik een man tegen, die de kop had van een vlieg uit een nachtmerrie. Hij nam mijn vrijheid af, toen mijn waardigheid en tenslotte de mogelijkheid om te zijn. Omdat ik jong was, wist ik het te overleven. Ik begon opnieuw, met meer ervaring toegerust en vervuld van nieuwe hoop, maar weer schoot ik tekort. Ik gaf het op. Ik verloofde nu wat ik voor het gemak maar god noem en veranderde helemaal in dat brandende, woedende, stuiptrekkende ding, dat altijd op

zoek is naar een schede, niet om er zich schokkend in te ontledigen, maar om erdoor opgeslokt te worden en er voor goed in te verdwijnen.“ (153) De tragedie van het konsentratiekamp dus, de onmogelijkheid om zich nog in de realiteit te handhaven daarna, het verlies van de religieuze geborgenheid, en als gevolg van deze totale ontreding (het bewustzijn van), een alles overheersend moederkompleks. Het is vooral dit bewustzijn dat Kuyll in het zelfonderzoek van deze roman verwerft: „Vijftig jaar lang is hier een moeder bezig dood te gaan in haar zoon en nog altijd is het niet afgelopen“.

Deze moederbinding is het centrale thema waarin de eerder vermelde spanning tussen verleden en nu, tussen de kooi van de gekomplekseerde zelfbespiegeling en de bevrijdende aktuele levensrealiteit, in opgesloten zit. Essentieel voor deze in het onbewuste (verleden) wortelende maar met schokken naar het bewustzijn gedrongen moederbinding is namelijk haar *dubbelzinnig* karakter. Ze heeft een aantrekkende en een afstotende pool tegelijk, en het is precies tussen die beide polen dat Kuylls innerlijke worsteling zich afspeelt. Zoals bekend symboliseert de moederschoot niet alleen het leven maar tevens de dubbelganger ervan, de dood. Kuyll verlangt naar de moederschoot om erin te ontsnappen aan de bedreiging, maar tegelijk staat die moederbinding zijn genezing van het verleden en zijn herovering van de realiteit in de weg. Vandaar dat hij zijn moeder haat terwijl hij toch helemaal op haar is gericht. Om zich van haar te kunnen bevrijden, moet hij haar eerst vinden; haar vinden moet tegelijkertijd betekenen haar in het onbereikbare terugstoten. En het is dan ook deze polyvalentie die de centrale scene van de roman, de mislukte coïtus van Kuyll met zijn nichtje, bepaalt. Aan Kuylls innerlijke zoek- en bevrijdingstocht beantwoordt namelijk o.m. een tocht naar het ouderlijk huis, waar hij zijn moeder, letterlijk, gekregen en verloren heeft. Er wordt sterk de nadruk op gelegd dat hij naar dat huis gedreven wordt zonder precies te weten waarom, wat op het irrationele en op dat moment nog onbewuste karakter van de moederbinding wijst. In dat huis vindt hij zijn moeder niet (wordt er onverwacht met een dubbelganger gekonfronteerd) maar wel ontmoet hij er zijn nichtje Petertje, dat eigenlijk Petronella heet net zoals zijn moeder, en dat hier klaarblijkelijk dus de plaats van de moeder inneemt. Hij gaat met haar naar bed, maar onbegrijp-